

CAPUT XXI.

Superstitio mathematicorum.

XXXII. NEQUE illi ab hoc genere perniciosæ superstitionis segregandi sunt, qui genethliaci propter natalium dierum considerationes, nunc autem vulgo mathematici vocantur. Nam et ipsi quamvis veram stellarum positionem, cum quisque nascitur, consectentur, et aliquando etiam pervestigent; tamen quod inde conantur vel actiones nostras vel actionum eventa prædicere, nimis errant, et vendunt imperitis hominibus miserabilem servitatem. Nam quisque liber ad hujusmodi mathematicum cum ingressus fuerit, dat pecuniam ut servus inde exeat aut Martis, aut Veneris, vel potius omnium siderum, quibus illi, qui primi erraverunt, erroremque posteris propinaverunt, vel bestiarum propter similitudinem, vel hominum ad ipsos homines honorandos imposuerunt vocabula. Non enim mirandum est, cum etiam propioribus recentioribusque temporibus, sidus quod appellamus Luciferum, honori et nomini Cæsaris Romani dicare conati sunt¹. Et fortasse factum esset atque isset in vetustatem, nisi avia ejus Venus præoccupasset hoc nominis prædium; neque jure ullo ad hæredes trajiceret; quod nunquam viva possederat aut possidendum petiverat. Nam ubi vacabat locus, neque alicujus priorum mortuorum honore tenebatur, factum est quod in rebus talibus fieri solet. Pro Quintili enim et Sextili mensibus, Julium atque Augustum vocamus, de honoribus hominum Julii Cæsaris et Augusti Cæsaris

¹ Sic Virgilius, Egl. ix. Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.

nuncupatos, ut facile qui voluerit intelligat etiam illa sidera prius sine his nominibus cælo vagata esse: mortuis autem illis quorum honorare memoriam vel coacti sunt homines regia potestate, vel placuit humana vanitate, nomina eorum imponentes sideribus, eos ipsos sibi mortuos in cælum levare videbantur. Sed quolibet vocentur ab hominibus, sunt tamen sidera, quæ Deus instituit et ordinavit ut voluit; et est certus motus illorum, quo tempora distinguuntur atque variantur. Quem motum notare, cum quisque nascitur, quomodo se habeat facile est, per eorum inventas conscriptasque regulas, quos sancta Scriptura condemnat, dicens: « Si enim tantum potuerunt » scire, ut possent æstimare sæculum, quomodo ejus do- » minum non facilius invenerunt¹? »

CAPUT XXII.

Observatio siderum ad cognoscendam vitæ seriem vana.

XXXIII. SED ex ea notatione velle nascentium mores, actus, eventa prædicere, magnus error et magna dementia est. Et apud eos quidem, qui talia dediscenda didicerunt, sine ulla dubitatione refellitur hæc superstitio. Constellationes enim quas vocant, notatio est siderum, quomodo se habebant cum ille nasceretur, de quo isti miseri miseriores consuluntur. Fieri autem potest, ut aliqui gemini tam sequaciter fundantur ex utero, ut intervallum temporis inter eos nullum possit apprehendi, et constellationum numeris annotari. Unde necesse est nonnullos

¹ Sap. xiii, 9.

geminos easdem habere constellationes, cum paria rerum, vel quas agunt vel quas patiuntur, eventa non habeant, sed plerumque ita disparia, ut alius felicissimus, alius infelicissimus vivat: sicut Esaü et Jacob geminos accepimus natos¹, ita ut Jacob, qui posterior nascebatur, manu plantam præcedentis fratris tenens inveniretur. Horum certe dies atque hora nascentium aliter notari non posset, nisi ut amborum constellatio esset una: quantum autem intersit inter amborum mores, facta, labores atque successus, Scriptura testis est, jam ore omnium gentium pervagata.

XXXIV. Neque enim ad rem pertinet, quod dicunt ipsum momentum minimum atque angustissimum temporis, quod geminorum partum disterminat, multum valere in rerum natura atque cœlestium corporum rapidissima velocitate. Etsi enim concedam ut plurimum valeat, tamen in constellationibus a mathematico inveniri non potest, quibus inspectis, se fata dicere profitetur. Quod ergo in constellationibus non invenit, quas necesse est unas inspiciat sive de Jacob, sive de ejus fratre consulatur, quid ei prodest si distat in cœlo quod temere securus infamat, et non distat in tabula quam frustra sollicitus intuetur? Quare istæ quoque opiniones quibusdam rerum signis humana præsumptione institutis, ad eadem illa quasi quædam cum dæmonibus pacta et conventa referendæ sunt.

¹ Gen. 11, 25.

XXXVI. Omnes igitur artes hujusmodi vel magister

hominum et bestiarum, quasi pacta quædam interfectis et

dolose amicitie eorum repudianda et

jugienda Christiano: « Non quod idolum sit sicut dicitur, sed

« Apoc. 19, 1. »

« et non Deo: nolo autem vos socios dæmoniorum fieri. »

XXXV. Hinc enim fit, ut occulto quodam judicio di-

vidino cupidi malarum rerum homines tradantur illudendi

et decipiendi pro meritis voluntatum suarum, illudenti-

bus eos atque decipientibus prævaricatoribus angelis,

quibus ista mundi pars infima secundum pulcherrimum

ordinem rerum divinæ providentiæ lege subjecta est.

Quibus illusionibus et deceptionibus evenit, ut istis su-

perstitiosis et perniciosis divinationum generibus multa

præterita et futura dicantur, nec aliter accidant, quam

dicuntur; multaque observantibus secundum observatio-

nes suas eveniant, quibus implicati curiosiores fiant, et

sese magis magisque inserant multiplicibus laqueis perni-

ciosissimi erroris¹. Hoc genus fornicationis animæ salubri-

ter divina Scriptura non tacuit, neque ab ea sic deterruit

animam, ut propterea talia negaret esse sectanda, quia

falsa dicuntur a professoribus eorum, sed etiam « Si

» dixerint vobis, inquit, et ita evenerit, ne credatis

» eis². » Non enim quia imago Samuëlis mortui Saüli regi

vera prænuntiavit, propterea talia sacrilegia, quibus imago

illa præsentata est³, minus execranda sunt: aut quia in

Actibus Apostolorum ventriloqua fœmina (12) verum tes-

timonium perhibuit Apostolis Domini, idcirco Paulus

apostolus pepercit illi spiritui, ac non potius fœminam

illius dæmonii correptione atque exclusione mundavit.

¹ Vide quest. 11, cap. Illud. — ² Deut. xiii, 2. — ³ 1 Reg. xxviii, 17. —

⁴ Eccli. xlvi, 23.

XXXVI. Omnes igitur artes hujusmodi vel nugatoriæ vel noxiæ superstitionis, ex quadam pestifera societate hominum et dæmonum, quasi pacta quædam infidelis et dolosæ amicitiae constituta, penitus sunt repudianda et fugienda Christiano : « Non quod idolum sit aliquid, ait » Apostolus, sed quia quæ immolant, dæmoniis immolant, » et non Deo : nolo autem vos socios dæmoniorum fieri¹. » Quod autem de idolis, et de immolationibus, quæ honori eorum exhibentur, dixit Apostolus, hoc de omnibus imaginariis signis sentiendum est, quæ vel ad cultum idolorum, vel ad creaturam ejusque partes tanquam Deum colendas trahunt, vel ad remediorum aliarumque observationum curam pertinent; quæ non sunt divinitus ad dilectionem Dei et proximi tanquam publice constituta, sed per privatas appetitiones rerum temporalium corda dissipant miserorum. In omnibus ergo istis doctrinis societas dæmonum formidanda atque vitanda est, qui nihil cum principe suo diabolo nisi reditum nostrum claudere atque obserare conantur. Sicut autem de stellis, quas condidit et ordinavit Deus, humanæ et deceptorie conjecturæ ab hominibus institutæ sunt : sic etiam de quibusque nascentibus vel quoquo modo divinæ providentiæ administratione existentibus rebus multi multa humanis suspicionibus, quasi regulariter conjectata, litteris mandaverunt, si forte insolite acciderint, tanquam si mulariat, aut fulmine aliquid percutiatur.

¹ 1 Cor. x, 19.

CAPUT XXIV.

Societas et pactum cum dæmonibus in superstitiosorum rerum usu.

XXXVII. QUÆ omnia tantum valent, quantum præsumptione animorum quasi communi quadam lingua cum dæmonibus fœderata sunt. Quæ tamen plena sunt omnia pestiferæ curiositatis, cruciantis sollicitudinis, mortiferæ servitutis. Non enim quia valebant, animadversa sunt; sed animadvertendo atque signando factum est ut valerent. Et ideo diversis diverse proveniunt secundum cogitationes et præsumptiones suas. Illi enim spiritus qui decipere volunt, talia procurant cuique, qualibus eum irretitum per suspensiones et consensiones ejus vident. Sicut enim, verbi gratia, una figura litteræ X quæ decussatim notatur, aliud apud Græcos, aliud apud Latinos valet, non natura, sed placito et consensione significandi; et ideo qui utramque linguam novit, si homini Græco velit aliquid significare scribendo, non in ea significatione ponit hanc litteram, in qua eam ponit cum homini scribit Latino : et *beta* uno eodemque sono apud Græcos litteræ, apud Latinos *oleris* nomen est : et cum dico, *lege*, in his duabus syllabis, aliud Græcus, aliud Latinus intelligit : sicut ergo hæc omnes significationes pro suæ cujusque societatis consensione animos movent, et quia diversa consensio est, diverse movent; nec ideo consenserunt in eas homines, quia jam valebant ad significationem, sed ideo valent, quia consenserunt in eas : sic etiam illa signa, quibus perniciose dæmonum societas comparatur, pro

cujusque observationibus valent. Quod manifestissime ostendit ritus augurum, qui et antequam observent, et posteaquam observata signa tenuerint, id agunt ne videant volatus, aut audiant voces avium; quia nulla ista sunt, nisi consensus observantis accedat.

CAPUT XXV.

In institutis humanis non superstitiosis quaedam superflua, quaedam commoda et necessaria.

XXXVIII. QUIBUS amputatis atque eradicatis ab animo christiano, deinceps videndæ sunt institutiones hominum non superstitiosæ, id est, non cum dæmonibus, sed cum ipsis hominibus institutæ. Namque omnia, quæ ideo valent inter homines, quia placuit inter eos ut valeant, instituta hominum sunt: quorum partim superflua luxuriosaque instituta sunt, partim commoda et necessaria. Illa enim signa, quæ saltando faciunt histriones, si natura non instituto et consensione hominum valerent, non primis temporibus saltante Pantomimo¹ præco pronuntiaret populis Carthaginis quid saltator vellet intelligi. Quod adhuc multi meminerunt senes, quorum relatu hæc solemus audire. Quod ideo credendum est, quia nunc quoque si quis theatrum talium nugarum imperitus intraverit, nisi ei dicatur ab altero quid illi motus significant, frustra totus intentus est. Appetunt tamen omnes quamdam similitudinem in significando, ut ipsa signa, in quantum possunt, rebus quæ significantur similia sint. Sed quia multis

¹ Πantomίμος qui quoslibet gestus moresque exprimebat.

modis simile aliquid alicui potest esse, non constant talia signa inter homines, nisi consensus accedat.

XXXIX. In picturis vero et statuis, cæterisque hujusmodi simulatis operibus, maxime peritorum artificum, nemo errat cum similia viderit, ut agnoscat quibus sint rebus similia. Et hoc totum genus inter superflua hominum instituta numerandum est, nisi cum interest quid eorum, qua de causa, et ubi, et quando, et cujus auctoritate fiat. Millia denique fictarum fabularum et falsitatum, quarum mendaciis homines delectantur, humana instituta sunt. Et nulla magis hominum propria, quæ a se ipsis habent, existimanda sunt, quam quæque falsa atque mendacia. Commoda vero et necessaria hominum cum hominibus instituta sunt, quæcumque in habitu et cultu corporis ad sexus vel honores discernendos differentia placuit; et innumerabilia genera significationum sine quibus humana societas, aut non omnino, aut minus commode geritur; quæque in ponderibus atque mensuris, et nummorum impressionibus vel æstimationibus, sua cuique civitati et populo sunt propria, et cætera hujusmodi, quæ nisi hominum instituto essent, non per diversos populos varia essent, nec in ipsis singulis populis pro arbitrio suorum principum mutarentur.

CAPUT XXVI.

Quæ hominum instituta fugienda, et quæ amplectenda sint. — Notarii.

XL SED hæc tota pars humanorum institutorum, quæ ad usum vitæ necessarium proficiunt, nequaquam est fugienda Christiano, imo etiam quantum satis est, intuenda, memoriaque retinenda. Adumbrata enim quædam et naturalibus utcumque similia hominum instituta sunt. Quorum ea, quæ ad societatem, ut dictum est, dæmonum pertinent, penitus repudianda sunt et detestanda: ea vero quæ homines cum hominibus habent, assumenda, in quantum non sunt luxuriosa atque superflua, et maxime litterarum figuræ, sine quibus legere non possumus, linguarumque varietas quantum satis est, de qua superius disputavimus. Ex eo genere sunt etiam notæ, quas qui didicerunt proprie jam Notarii appellantur. Utilia sunt ista, nec discuntur illicite, nec superstitione implicant, nec luxu enervant, si tantum occupent, ut majoribus rebus, ad quas adipiscendas servire debent, non sint impedimento.

¹ In veteribus editis caput male incipit ad verba sequentia: Adumbrata enim, etc.

CAPUT XXVII.

Scientiarum, quas homines non instituerunt, aliquæ juvant ad intelligentiam Scripturarum.

XLI JAMVERO illa, quæ non instituendo, sed aut transacta temporibus, aut divinitus instituta, investigando, homines prodiderunt, ubicumque discantur, non sunt hominum instituta existimanda. Quorum alia sunt ad sensum corporis, alia vero ad rationem animi pertinentia. Sed illa, quæ sensu corporis attinguntur, vel narrata credimus, vel demonstrata sentimus; vel experta conjicimus.

CAPUT XXVIII.

Historia quatenus juvet.

XLII QUINQUO igitur de ordine temporum transactorum indicat ea quæ appellatur Historia, plurimum nos adjuvat ad sanctos Libros intelligendos, etiamsi præter Ecclesiam puerili eruditione discatur. Nam et per Olympiadas, et per Consulum nomina multa sæpe quærantur a nobis, et ignorantia consulatus, quo natus est Dominus, et quo passus est, nonnullos coëgit errare, ut putarent quadraginta sex annorum ætate passum esse Dominum, quia per tot annos ædificatum templum esse dictum est a

Judæis, quod imaginem Dominici corporis habebat. Et annorum quidem fere triginta baptizatum esse retinemus auctoritate evangelica¹: sed postea quot annos in hac vita egerit, quanquam textu ipso actionum ejus animadverti possit, tamen ne aliunde caligo dubitationis oriatur, de historia gentium collata cum Evangelio, liquidius certiusque colligitur. Tunc enim videbitur non frustra esse dictum, quod quadraginta sex annis templum ædificatum sit, ut cum referri iste numerus ad ætatem Domini non potuerit, ad secretiorem instructionem humani corporis referatur, quod indui propter nos non dedignatus est unicus Dei Filius, per quem facta sunt omnia.

XLIII. De utilitate autem historiæ, ut omittam Græcos, quantam noster Ambrosius quæstionem solvit calumniantibus Platonis lectoribus et dilectoribus, qui dicere ausi sunt omnes Domini nostri Jesu Christi sententias, quas mirari et prædicare coguntur, de Platonis libris eum didicisse, quoniam longe ante humanum adventum Domini Platonem fuisse, negari non potest. Nonne memoratus Episcopus, considerata historia gentium, cum reperisset Platonem Jeremiæ temporibus profectum fuisse in Ægyptum², ubi Propheta ille tunc erat, probabilius esse ostendit, quod Plato potius nostris Litteris per Jeremiam fuerit imbutus, ut illa posset docere vel scribere, quæ jure laudantur? Ante litteras enim gentis Hebræorum, in qua unius Dei cultus emicuit, ex qua secundum carnem venit Dominus noster, nec ipse quidem Pythagoras fuit, a cujus posteris Platonem theologiam didicisse isti asserunt. Ita consideratis temporibus fit multo credibilius istos potius de litteris nostris habuisse, quæcumque bona et vera dixerunt, quam de Platonis Dominum Jesum Christum, quod dementissimum est credere.

¹ Luc. in, 23. — ² 2 Retract. cap. iv, n. 2.

XLIV. Narratione autem historica, cum præterita etiam hominum instituta narrantur, non inter humana instituta ipsa historia numeranda est; quia jam quæ transierunt, nec infecta fieri possunt, in ordine temporum habenda sunt, quorum est conditor et administrator Deus. Aliud est enim facta narrare, aliud docere facienda. Historia facta narrat fideliter atque utiliter; libri autem aruspicum, quæque similes litteræ, facienda vel observanda, intendunt docere. monitoris audacia, non indicis fide.

CAPUT XXIX.

Ad Scripturarum intelligentiam quatenus conducat animalium, herbarum, etc. præsertimque siderum cognitio.

XLV. Est etiam narratio demonstrationi similis, qua non præterita, sed præsentia indicantur ignaris. In quo genere sunt quæcumque de locorum situ, naturisque animalium, lignorum, herbarum, lapidum, aliorumve corporum scripta sunt. De quo genere superius egimus, eamque cognitionem valere ad ænigmata Scripturarum solvenda docuimus: non ut pro quibusdam signis adhibeantur, tanquam ad remedia vel machinamenta superstitionis alicujus; nam et illud genus jam distinctum ab hoc licito et libero separavimus. Aliud est enim dicere: » Tri- » tam istam herbam si biberis, venter non dolebit; » et aliud est dicere: « Istam herbam collo si suspenderis, venter » non dolebit. » Ibi enim probatur contemperatio salubris, hic significatio superstitiosa damnatur. Quanquam

ubi præcantationes, et invocationes, et characteres non sunt, plerumque dubium est utrum res quæ alligatur, aut quoquo modo adjungitur sanando corpori, vi naturæ valeat, quod libere adhibendum est; an significativa quadam obligatione proveniat, quod tanto prudentius oportet cavere Christianum, quanto efficacius prodesse videbitur. Sed ubi latet qua causa quid valeat, quo animo quisque utatur interest, duntaxat in sanandis vel temperandis corporibus, sive in medicina, sive in agricultura.

XLVI. Siderum autem cognoscendorum non narratio, sed demonstratio est, quorum perpauca Scriptura commemorat. Sicut autem plurimis notus est lunæ cursus, qui etiam ad passionem Domini anniversarie celebrandam solemniter adhibetur: sic paucissimis cæterorum quoque siderum vel ortus, vel occasus, vel alia quælibet momenta sine ullo sunt errore notissima. Quæ per se ipsam cognitio: quanquam superstitione non alliget, non multum tamen ac prope nihil adjuvat tractationem divinarum Scripturarum, et infructuosa intentione plus impedit: et quia familiaris est perniciosissimo errori fatua fata cantantium, commodius honestiusque contemnitur. Habet autem præter demonstrationem præsentium, etiam præteritorum narrationi simile aliquid, quod a præsentia positione, motuque siderum, et in præterita eorum vestigia regulariter liceret recurrere. Habet etiam futurorum regulares conjecturas, non suspiciosas et ominosas, sed ratas et certas: non utut ex eis aliquid trahere in nostra facta et eventa tentemus, qualia genethliacorum deliramenta sunt, sed quantum ad ipsa pertinet sidera. Nam sicut is, qui computat lunam, cum hodie inspexerit quota sit, et ante quotlibet annos quota fuerit, et post quotlibet annos quota futura sit potest dicere; sic de

uno quoque siderum, qui ea perite computant, respondere consueverunt. De qua tota cognitione, quantum ad usum ejus attinet, quid mihi videtur aperui.

CAPUT XXX.

Quid eodem artes conferant mechanicæ.

XLVII. ARTIUM etiam cæterarum, quibus aliquid fabricatur, vel quod remaneat post operationem artificis ab illo effectum, sicut domus, et scamnum, et vas aliquod, atque alia hujuscemodi; vel quæ ministerium quoddam exhibent operanti Deo, sicut medicina, et agricultura, et gubernatio; vel quarum omnis effectus est actio, sicut saltationum et cursuum et luctaminum; harum ergo cunctarum artium de præteritis experimenta faciunt etiam futura conjici: nam nullus earum artifex membra movet in operando, nisi præteritorum memoriam cum futurorum expectatione contextat. Harum autem cognitio tenuiter in ipsa humana vita cursimque usurpanda est, non ad operandum, nisi forte officium aliquod cogat, de quo nunc non agimus, sed ad judicandum, ne omnino nesciamus quid Scriptura velit insinuare, cum de his artibus aliquas figuratas locutiones inserit.